

PANU RAJALA

A monochrome portrait of a middle-aged man with glasses, wearing a dark, high-collared coat. He is seated, with his right hand resting on his lap and his left hand on his thigh. The background is a textured, light blue-grey.

Kansallisrunoilija

J. L. RNEBERGIN ELÄMÄ

MINERVA

Kansallisrunoilija

J. L. RUNEBERGIN ELÄMÄ

PANU RAJALA

Kansallisrunoilija

J. L. RUNEBERGIN ELÄMÄ

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

© Panu Rajala ja Minerva Kustannus, 2020
Minerva Kustannus on osa Werner Söderström osakeyhtiötä.

Kuvat: Wikimedia Commons
Ulkoasu ja taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-410-239-1

Painettu EU:ssa

Sisältö

Sinulle, vaarallinen rakastettuni	9
Merikapteenin poika	13
Akatemian ja arkkipiispan ohjissa.....	27
Lempeä Laguksen pappilassa	46
Kotiopettaja seikkailee Saarijärvellä.....	56
Ritoniemen sotaveteraani.....	72
Tulisia aikoja Turussa.....	79
Yliopistomies ja runoilija	90
Idylliä, kansanlauluja ja serbialaista suolaa.....	101
Kapinoitsija, kulttuurikeskustelija, toimittaja.....	112
Naimakauppaa ja hirvenhiihtoa	121
Papin tyttären kantahahmo	136
<i>Hauta Perhossa</i> ja suuri runosota.....	145
Koettelemuksia ja uusia runoja	155
Muutto Porvooseen	168
Kurinpitoa, proosaa ja pietismin vastustusta.....	176
<i>Jouluilta ja Nadeschda</i>	189
Eros iskee uudelleen	205
Suurin rakkaus	219
Runon kuningas korkeudessaan.....	235
<i>Kuningas Fjalarin</i> arvoitus.....	245
Porvoon yksinäinen rakastaja.....	254
<i>Maamme</i> avaa sotaepoksen	264

Vanhan vänrikin tarinoita	272
Sven Dufva, Sandels ja Döbeln Juuttaalla	282
Velttous, itserakkaus ja petos	293
Kaksi naista sodassa.....	303
Lempeä viholliskuva.....	311
Voittokulkue Turkuun, Ruotsiin ja Pietarsaareen.....	321
Virsirunoilijan viimeiset kiusaukset	331
Vänrikit kunnialla loppuun	343
Draamallinen ponnistus	356
Valtakunnan potilas	366
Hautajaiset, maine ja muistojen koti.....	379
Jälkisana	384
 Lähdeviitteitä	 388
Kirjallisuus ja lähteet	397
Henkilöhakemisto.....	402
Teoshakemisto	411
J. L. Runebergin vuosiluvut.....	414

Aidilleni

Sinulle, vaarallinen rakastettuni

Käraste Du! Varmaankin hämmästyit suuresti sitä, että vielä kerran saat kirjeen minulta, mutta minun täytyy sanoa Sinulle jotakin, pyytää Sinulta jotakin ja ottaa Sinulta lupaus, jonka toivon Sinun pitävän. Sitten yhdessäolomme viime syksynä ei minulla ole ollut mitään rauhaa sielussani, ja Sinä se olet, joka riistit sen. Sinä, Sinä, aina Sinä!

Oli jo niin rauhallista ja tyyntä muutamia vuodet, ja minä saatoin ajatella Sinua kylläkin mitä lämpimimmällä kiintymyksellä, mutta intohimo oli asettunut lepoon ja tuli oli sammunut, jonka vuoksi kiitin Jumalaa ja luulin voivani pienemmällä synnintunnolla saada olla Sinun kodissasi ja Hänen rinnallaan, jota samalla rakastan ja ihailen, vaikkakin minun oikea paikkani oikeastaan olisi hänen jalkojensa juuressa.

Mutta tuo ilta! Voi, et tehnyt Sinä oikein, kun uudestaan järkytit minun niin vaikealla taistelulla saavuttamani rauhan ja jälleen sytytit tulen sieluuni ja kaikkiin valtimoihini. – Omatuntoni on kuolemansairas ja minä tunnen, kuinka rikollinen olen.

Sinä lähetit minulle leikillisen tervehdyksen F:n kirjeessä, että Sinä et päivällä etkä yöllä saa rauhaa, kun niin ajattelet minua, mutta minä voin nuo sanat lausua syvällä vakavuudella, sillä yötä ja päivää ajattelen minä Sinua, omaa syntiäni ja Jumalan hyvyttä, kun hän niin kauan voi suvaita ja antaa anteeksi, mutta nyt en enää kauemmin tahdo kiusata Jumalaa!

Minä en milloinkaan saa anteeksi Herralta, jos näin jatkuu. Etkö halua auttaa minua oikealle tielle, rakkaani? Olla houkuttelematta minua enää kiusaukseen? Vaiti sydämessäni saan rakastaa

Sinua, sitä tunnetta ei enää voida hävittää, se on kasvanut kiinni sinne; ja Sinäkin saat pitää minua rakkaana, jos tahdot ja voit. Mutta kaikista sen ulkonaisista merkeistä täytyy meidän ainaiseksi luopua, jos me molemmat tahdomme tulla autuaiksi kerran, sen tiedän niin varmaan.

Sinä et saa enää noin varkein sulkea minua syliisi, et panna huuliasi minun huulilleni etkä lietsoa sisäistä tultani palavaan liekkiin, niin kuin viimeksi. Jos maailmalla olisi aavistustakaan tästä, olisin auttamattomasti mennyttä kalua sen sijaan, että nyt saan taas osakseni mitä suurinta ystävällisyyttä joka taholta. Sitä että me rakastamme toisiamme puhtaasti ja hiljaa, sitä ei kukaan enää tuomitse. Päinvastoin sanoi joku, että se tuottaa meille kunniaa, että se on kestänyt niin kauan! Mitä luulet minun mielessäni ajatelleen?

Monta vuotta on korkein iloni ollut saada olla Sinun kodissasi, tuttavallisena kotiystäväänä, ja viime vuosina se on ollut minulle rakkaampaa kuin muuten, sen tähden että olen istunut luonanne puhtaammalla omallatunnolla ja vain nauttinut nykyhetkestä. Mutta tuon illan jälkeen on kaikki muuttunut.

Sinä rakastettu! Sinä vaarallinen! Sinä ihailtava! Minä olen lukenut Sinun 'Kuninkaasi' kerta toisensa perästä ja tuntenut itseni ylpeäksi siitä sijasta, mikä minulla on sellaisessa sydämessä! Minua, minua! Kuinka Sinä olet voinut rakastaa minua? Joka olen niin mitätön, niin täynnä vikoja ja syntiä. Mutta meidän kohtalomme on kai sellainen.

Rakkaani, jää hyvästi! Vielä viimeinen suudelma, lämmin kuin rakkautesi, ja viimeinen syleily, tulin kuin se! Ikuisesti olen Sinun sydämessäsi. Sen Jumala kyllä antaa anteeksi. Tunnen sen väkevästi tänä hetkenä.

Hän merkitsi paperin yläkulmaan: 19. December 1863. Ilta oli pimentynyt Bodomin kartanossa. Oli aivan hiljaista, vapaaherratar Marie Langenskiöld oli laskeutunut levolle. Kynttilä valaisi pöytää, ulkona putoili lumihiuksia.

Kartanon vieras, neiti Emilie Björkstén, kuivasi kirjeen, taittoi sen ja sulki kuoreen. Hän matkustaisi huomenna Porvooseen, veisi kirjeen suoraan Hänelle. Kukaan muu ei saisi koskea siihen.

Aamulla tuotiin tieto, joka teki matkan tyhjäksi. Ja kaiken muunkin.

Johan Ludvig Runeberg oli metsästysretkellä saanut halvauksen ja makasi kotonaan kuolemansairaana.

Merikapteenin poika

Millainen elämä on elettävä, jotta tulisi kansallisrunoilijaksi?

Kysymys tuskin kävi merikapteeni Lorens Ulrik Runebergin mielessä, kun hänen vaimonsa, raatimiehen tytär Anna Maria (o.s. Malm) kesän lopulla 1803 ilmoitti olevansa raskaana. Häät ehdittiin viettää heti elokuussa. Sulhanen oli 31-vuotias, morsian kymmenen vuotta nuorempi. Varakas kauppiassuku ja seikkaileva merimies olivat kohdanneet kaikesta päättäen onnellisissa merkeissä.

Kauppa elätti ja meri hallitsi Pietarsaassa. Merenkulkuun kuului riskinsä, lähes joka perheestä oli joku hukkunut. Tuuli puhalsi mereltä navakasti, puut olivat kallistuneet itään. Jakobstad oli aha-voituneiden, ruotsia omalla rannikkomurteellaan puhuvien merikarhujen kaupunki. Heidän äitinsä ja vaimonsa, lopulta leskensä hoitivat maissa perheet ja niiden asiat. Sillä välin miehet seilasivat vuosia muilla mailla.

Meri oli rantalaisten pelto, Runeberg luonnehti kertomuksensa *Den väntande* (Odottava), jossa nuoren vaimon tuskainen tähyily merelle lopulta palkitaan ja hänen miehensä palaa matkoilta saalista mukanaan. ”Ne suuret apajat, joita niiden kauppiaat ovat maille kaukaisille potkeneet, vedetään syksyn tullen maihin milloin toivolla, milloin pelolla, mutta aina suurella jännityksellä ja odotuksella.”

Kertomuksessa on nähty heijastuksia nuoren avioparin Lorens ja Anna Maria Runebergin epävarmuuksien täyttämästä elämäntilanteesta.

Johan Ludvig oli perheen esikoinen, joka ei pitkiin aikoihin nähnyt isäänsä. Häntä on epäilty aviottomaksi lapseksi, mutta

pietarsaarelaiset tunsivat olosuhteet. Tuleva isä lähti kohta häiden jälkeen ensimmäiselle pitkälle purjehdukselleen ja palasi kolmen vuoden kuluttua. Tällöin hän kohtasi kotonaan pojan venkaleen, joka poltteli lattialla piippua. Isä tarjosi pojalle omaa väkevää piipputupakkaansa. Pikku Ludvig vieroittui yskien paheesta. Ilmeisesti äiti Anna Maria oli sallivaa naistyyppiä. Naapurit moittivat häntä myös epätaloudelliseksi, jopa tuhlailevaksi. Toistaiseksi tultiin kuitenkin hyvin toimeen.

Kapteeni Runebergin priki *Thetis* kellui satamassa lastattavana, eikä hän voinut jäädä aloilleen. Kun hän lähti uudelle purjehdukselle, hänen vaimonsa odotti toista lasta, josta tuli tyttö, Ulrika Carolina. Ikäeroa Johan Ludvigiiin oli nelisen vuotta, joten esikoispoika hallitsi tynkäperhettä. Perheeseen syntyi vielä kaksi poikaa, Nestor ja Viktor, jotka kumpikin hukkuivat aikanaan matkoillaan. Kaikkiaan Lorens ja Anna Maria saivat kuusi lasta, kolme tyttöä ja kolme poikaa. Jannella (Johan Ludvigin kotoinen puhuttelunimi) oli joukossa erikoisasema. Hänet pantiin ensimmäisenä koulutielle ja hän lähti ensimmäisenä maailmalle.

Lorens Ulrik Runeberg oli komea mies, kookas, ryhdikäs ja hänellä oli aaltoileva kihara tukka. Poika tuli isäänsä. Sara Wacklinin Pohjanmaan muistelmissa pikku Ludvig oli ”mitä kaunein, reippain ja vallattomin poikanen sekä kaikkien suosikki”. Rohkeus ja vilkkaus loistivat hänen suurista sinisistä silmistään, jotka säteilivät veitikkamaista lapsenriemua kepposten onnistuessa. Pojan kasvot olivat avoimet ja terveen punakat, ja niitä ympäröi kihara tukka, joka Saran kuvailun mukaan oli ”ruskea kuin kahvi, johon on lirautettu kermatilkka”.

Kertoja Sara Wacklin oli parikymppinen lastenkoulun apuopettaja Oulussa, kun Johan Ludvig kävi siellä triviaalikoulua. Valppaalla opettajattarella oli hyviä tilaisuuksia havainnoida tätä pietarsaarelaispoikaa, joka varhain erottui ikäisistään. Hänen muistoihinsa on voinut vähän vaikuttaa Runebergin runoilijan ura, joka oli jo hyvässä vauhdissa muistelmien kirjoittamisen aikaan.

Kapteeni Lorens Runeberg ei tahallaan laiminlyönyt perhettään, vaan toimi ammattinsa edellyttämällä tavalla. Hänen purjehduksensa toivat menestystä ja tarpeellisia tuloja. Vaimon suku varmisti perheelle taloudellisen tuen ja arvostetun aseman. Asunto sijaitsi Malmin suvun omistamassa talossa keskeisellä paikalla Storgatanilla. Saman kadun varrelle Lorens rakennutti myöhemmin oman talonsa. Kotona käydessään kapteeni puuttui rivakasti perheen asioihin. Kun Janne kyllästyi ja karkasi alkeiskoulusta, isä kiihkutti hänet korvasta takaisin. Äidin kasvatus oli huomattavasti höllempää.

Anna Marian puoleinen Malmin kauppiassuku hallitsi laajalti kaupungin liike-elämää. Johan Ludvigin isän ja äidin suvut olivat molemmat lähtöisin Pohjanlahden takaa Ruotsin puolelta.

Komissionimaanmittari Anton Runeberg halusi nuorimmasta pojastaan Lorensista pappia, sillä tämä oli kolmea veljeään teräväpäisempi. Suvussa oli pappisperinteitä, maanmittarin isoisän isä oli 1600-luvulla Uplannissa merkkimies, Ålundan rovasti. Hänen poikansakin oli pappi ja toinen poika kansantalouden tutkija ja kirjailija, Ruotsin Tiedeakatemian jäsen. Lorens Ulrik oli jopa syntynytkin Ålundan pappilassa hänen vanhempiansa siellä vieraillessa. Lorens oli viisi vuotta opiskelevinaan teologiaa Turun Akatemiassa, kunnes veri veti merille.

Lorensin isä, maanmittari Anton, oli naimisissa kappalaisen tyttären Ulrika Tengströmin kanssa. Ulrikan setä Karl Fredrik Tengström toimi tullitarkastajana Pietarsaassa, ja meni naimisiin myös papin tyttären, serkkunsa Katarina Magdalenan kanssa. Sukupii-ri alkoi vyyhteytyä. Tengströmin kulttuurisuku ilmaantui näin varhain vaikuttamaan Runebergin perheeseen. Sillä oli suuri merkitys tulevan ylioppilaan ja runoilijan elämässä.

Karl Fredrik Tengström oli piispa Jacob Tengströmin nuorempi veli, ja hänen toiseksi nuorin lapsensa Fredrika oli Johan Ludvigin pikkuserkku ja tuleva puoliso. Fredrika syntyi Pietarsaassa kolme vuotta Ludvigia myöhemmin ja hänen perheensä asui

Kanavapuistikon varrella aivan Runebergien talon lähellä. Varmaankin pikkuserkukset tapasivat ohimennen jo lapsina samoissa perhepiireissä. Poika tuskin kiinnitti mitään huomiota kolme vuotta nuorempaan tyttöön.

Merikapteeni Lorens Runebergin ei siis tarvinnut nöyristellä vaimonsa varakkaan suvun edessä. Hänen puoleltaan tuli enemmän kulttuurista perintöä kuin Malmin kauppahuoneista. Vauraus merkitsi merikaupungissa tietysti enemmän kuin pappisperinteet. Vaimon isoisä oli aikanaan kaupungin varakkain mies. Anna Marialla ei ollut mainittavaa opillista sivistystä, mutta kylliksi lämmintä sydämen sivistystä. Hän oli vaalea, pitkä ja hoikka nainen, ja hänellä oli kaunis laulunääni.

Molemmat vanhemmat lukivat enemmän kuin heidän säädysään oli tavallista, ja kumpikin muistettiin hyvänä kertojana ja seurallisena ihmisenä. Isä Lorens oli perheen runoilija, äiti musisoi mielellään. Lapset pantiin vuorollaan kouluun nuorinta tyttöä lukuun ottamatta. Tuskin montaa jalostuneempaa kulttuurikotia saattoi Pietarsaaressa tavata.

Mutta perheen menestystä ei kestänyt kauan. Esikoisen ensimmäisen vuosikymmenen täytyessä isä sai johtoonsa siihen asti suurimman prikinsä *Amphionin*, joka liikennöi säännöllisesti Pietarsaaren ja Kööpenhaminan väliä. Ilmeisesti hän ponnisteli yli voimiensa, sillä hänen terveytensä alkoi rakoilla.

Johan Ludvig aloitti koulunkäynnin lähellä kotia Westmanin muurin tuvassa. Anna Lena Westmanin aviomies oli kadonnut merimatkalla, todennäköisesti kuollut tappelussa Espanjan satamassa. Leski joutui elättämään poikaansa ja anoppiaan, jolloin hän ryhtyi antamaan opetusta kudonnassa. Myöhemmin hän antoi luku- ja kirjoitusopetusta pienessä kotitalossaan Pietarsaaren Visasmäellä. Alakerrassa hän piti vuokralla merimiehiä. Yläkerran vinttikamariin oli sisustettu kuuden neliömetrin opetustila, jonka seinustan penkeille mahtui kerralla kymmenkunta oppilasta.

Kuinka tullaan kansallisorunilijaksi?

Panu Rajala avaa uusia näkökulmia kirjallisuutemme merkittävimmän kulttihenkilön, Johan Ludvig Runebergin (1804–1877), elämään. Patsas herää eloon ja runoilijan intohimot syttyvät uusiin liekkeihin.

Runebergin teokset syntyivät 1800-luvulla aikana, jolloin kansallisuus-aate Suomessa lähti vahvaan nousuun. Runebergin kynästä syntyivät mm. *Maamme*-laulu ja suomalaisen sotilaan urheutta ja peräänantamattomuutta ylistävä *Vänrikki Stoolin tarinat*.

Yhtä lailla Runebergia innoittivat runoudessa hänen elämänsä naiset ja toistuvat rakastumiset. Vaikka Runebergin rakkauselämästä on kirjoitettu paljon, silti on onnistuttu ohittamaan hänen kohtalokkaimman rakkautensa syvin merkitys. On aika antaa puhevalta toiselle osapuolelle, neiti Emilie Björksténille, jonka vaikutuksen myös Fredrika Runeberg tuskaisen hyvin tunsi.

Rakkaani, jää hyvästi! Vielä viimeinen suudelma, lämmin kuin rakkautesi, ja viimeinen syleily, tulinen kuin se! Ikuisesti olen Sinun sydämessäsi. Sen Jumala kyllä antaa anteeksi. Tunnen sen väkevästi tänä hetkenä.

Emilie Björkstén

FT Panu Rajala on suomalainen kirjailija ja kirjallisuudentutkija. Rajala on toiminut mm. Tampereen yliopistossa teatterin ja draaman tutkimuksen professorina. Hänen laaja kirjallinen tuotantonsa käsittää näytelmiä, romaaneja ja useita elämäkertoja tunnetuista suomalaisista kulttuuripersoonista kuten F. E. Sillanpäästä, Mika Waltarista, Eino Leinosta ja Ilmari Kiannosta.